

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ

*Ілона ДИЧКІВСЬКА, канд. пед. наук,
професор каф. педагогіки і психології
(дошкільної та корекційної), Рівненський ДГУ*

Сьогодні проблемам включення дітей з особливими потребами до соціального життя й загальноосвітнього простору приділяється особлива увага. Так, на Всеукраїнській конференції, організованій МОН України ("ДВ", 2013, №6), впровадження інклюзивної освіти визначено як одне з важливих завдань. Водночас реалізувати його у нинішніх умовах непросто. На допомогу керівникам і педагогам подаємо своєрідний алгоритм уведення інклюзивної практики в роботу дитсадка.

ПОНЯТТЯ "ІНКЛЮЗІЇ" В ОСВІТІ

Демократичні перетворення, що відбуваються в Україні, процес входження у світове економічне співтовариство зумовили зміну ставлення суспільства до проблем людей з обмеженими можливостями здоров'я, привели до усвідомлення необхідності їх ширшої інтеграції в соціум. Так, у 1994 р. 92 країни, зокрема й Україна, прийняли Саламанкську декларацію, в якій пріоритетним завданням освітньої політики було проголошено створення інклюзивної освіти.

До кінця ХХ ст. у багатьох розвинених країнах світу (США, Великій Британії, Німеччині, Скандинавських країнах) провідною стратегією в освіті дітей з особливими потребами стала інтегративна освіта, за якої для включених у загальноосвітній процес дітей з особливими потребами створювалися додаткові спеціальні умови.

Інтегративна освіта полягає у створенні корекційних класів у масових школах і відповідних груп у дитячих садках. Це — перший крок від класичної системи спеціальної освіти (яка передбачає повну сегрегацію "особливих" і "нормальних" дітей) до освіти, що визнає відмінності між людьми як цінність і приймає кожну людину як повноправного учасника освітнього процесу.

Досвід реалізації інтеграційних програм показав, що, з одного боку, індивідуальний підхід, який застосовується до дітей з особливими потребами, конче потрібний кожній дитині, а також, що створені в процесі роботи методи і способи навчання та виховання відкривають нові перспективи для дітей з нормативним розвитком. З іншого боку, стало очевидним: виокремлення "особливих" класів і груп часто призводить до виключення "особливих" дітей із соціального життя школи й дитячого садка,

створює певні бар'єри в спілкуванні та взаємодії дітей. Тому від ідеї інтеграції почали переходити до ідеї інклюзії — спільного навчання й виховання дітей з різними стартовими можливостями.

Інклюзивна освіта передбачає особистісно орієнтовані підходи, методи навчання для кожної дитини з урахуванням її особливостей, здібностей, психофізіологічних порушень. Це — гнучка система, де враховуються потреби всіх дітей, не тільки з проблемами розвитку, а й різних етнічних, соціальних груп, різної статі, віку. Система навчання підлаштовується під дитину, а не дитина під систему, тож переваги дістають усі вихованці. Діти з особливими потребами можуть перебувати в групі повний час або частково, навчаючись з підтримкою і за індивідуальним навчальним планом.

Інтеграція передбачає адаптацію дитини до вимог системи, інклюзія ж полягає в адаптації системи до потреб дитини.

Отже, інклюзивна освіта — наступний крок у розвитку освіти не тільки дітей з особливими потребами, а й усієї освітньої системи.

ЩО ДАЄ ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ДИТИНІ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ?

Конституція України, Закон України "Про освіту" гарантують усім дітям право на освіту, отже, й можливість реалізувати це право в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального та майнового стану, стану здоров'я, місця проживання тощо. Діти з особливими потребами мають право на задоволення своїх потреб так само, як і всі інші члени суспільства.

Перебування в групі зі здоровими однолітками дає дитині можливість набувати комунікативних та соціальних навичок відповідно до її віку, спільні

заняття сприяють концентрації її уваги, посиленню мотивації до навчання.

Досвід перебування в інклюзивній групі — добре підґрунтя для подальшої освіти та набуття вмінь, конче потрібних для успішного самостійного життя в суспільстві.

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗІЇ В ДОШКІЛЛІ

Перший етап введення дітей з особливостями психофізичного розвитку до загальноосвітнього простору здійснюється в дошкільному закладі.

Включення таких дітей у педпроцес дитсадка змінює насамперед установки дорослих: **у всіх дітей є особливості, а не тільки у дітей з особливими освітніми потребами.** Дотепер у педагогічній практиці цим особливостям не завжди приділялася належна увага. Особливості “особливих” дітей не помічати неможливо — доводиться змінювати педпроцес, щоб професійно розв’язувати проблеми їх освіти разом з іншими. Водночас, створюючи спеціальні особливі умови для “особливих” дітей, порушуємо принцип рівних прав для інших вихованців. Тому маємо навчитися працювати, враховуючи індивідуальні особливості кожного.

За такого підходу педагогіка змінюється в цілому: вона стає інклюзивною, не тільки в тому сенсі, що “особливі” діти мають бути включені в уже вибудований процес трансляції знань, умінь та навичок дітям, які розвиваються нормально, а й у тому, що освіта з урахуванням індивідуальних відмінностей дітей потребує створення нових форм та способів організації освітнього процесу. Тут потрібний постійний творчий пошук, внесок від кожного. До педпроцесу залучаються всі його учасники — педагоги, батьки, діти, адміністрація. Розглянемо основні принципи дошкільної інклюзивної освіти.

Принципи дошкільної інклюзивної освіти

♦ **Принцип індивідуального підходу** передбачає вибір форм, методів і засобів навчання та виховання з урахуванням індивідуальних освітніх потреб кожної дитини в групі. Індивідуальні програми розвитку ґрунтуються на діагностиці функціонального стану дитини й припускають вироблення індивідуальної стратегії розвитку конкретного вихованця. Індивідуальний підхід передбачає не тільки увагу до потреб дитини, але й надає їй самій можливості реалізувати свою індивідуальність.

♦ **Принцип підтримки самостійної активності дитини.** Реалізація цього принципу дає змогу формувати соціально активну особистість, яка є суб’єктом свого розвитку та соціально значущої діяльності. Якщо активність — цілком прерогатива дорослих, формується так звана “навчена безпорадність” — феномен, коли дитина очікує зовнішньої ініціативи, сама лишаючись пасивною. Це стосується і батьків дітей з особливими потребами. Батьки можуть сподіватися на допомогу або активно домагатися пільг від держави, ігноруючи власні можливості участі у соціальному житті.

♦ **Принцип активного залучення в освітній процес усіх його учасників** передбачає створення умов для розуміння та прийняття одне одного з метою досягнення плідної взаємодії на гуманістичній основі. Інклюзія — активне включення дітей, батьків і фахівців у спільну діяльність.

♦ **Принцип міждисциплінарного підходу.** Різноманітність індивідуальних характеристик дітей диктує необхідність комплексного, міждисциплінарного підходу до методів та засобів виховання й навчання. Фахівці (вихователь, логопед, соціальний педагог, психолог, дефектолог, за участю старшого вихователя), що працюють у групі, регулярно здійснюють діагностику дітей та складають в результаті обговорення освітній план дій, розрахований як на конкретну дитину, так і на групу в цілому.

♦ **Принцип варіативності в організації процесів навчання і виховання.** Включення в інклюзивну групу дітей з різними особливостями розвитку передбачає наявність варіативного розвивального середовища, тобто відповідних розвивальних та дидактичних посібників, засобів навчання, безбар’єрного середовища, варіативної методичної бази та здатність педагога до застосування різноманітних методів і засобів роботи як загальної (дошкільної), так і спеціальної педагогіки.

♦ **Принцип партнерської взаємодії із сім’єю.** Завдання фахівця — встановити довірчі партнерські взаємини з рідними дитини, домовитися про спільні дії, уважно ставитися до їхніх запитів.

♦ **Принцип динамічного розвитку освітньої моделі дошкільного закладу.** Модель дитсадка, включаючи нові структурні підрозділи, фахівців, розвивальні методи і засоби, може змінюватися.

На жаль, доводиться констатувати: **нині мало хто в нашій країні готовий до повноцінного впровадження моделі інклюзивної освіти** через недостатню кваліфікацію кадрів, відсутність нормативної бази, досить високу витратність процесу. Тож сучасний етап слід розглядати як перехідний

Взаємне навчання і дружня підтримка — запорука успішної соціалізації кожної дитини.

(ДНЗ №5 “Усмішка”, м. Здолбунів, Рівненська обл.)

і рухатися дуже обережно, обмірковуючи кожний крок, аналізуючи умови та добираючи оптимальні засоби для реалізації інклюзії у практиці.

СТАРТОВІ УМОВИ ДЛЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ НА СЬОГОДНІ

На сучасному етапі становлення інклюзивної освіти важливо спиратися на досвід інтегративної освіти, на спеціалізовані заклади, які накопичили досвід роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, оскільки тут працюють фахівці, створено спеціальні умови та методики, орієнтовані на врахування індивідуальних особливостей дітей. Ці заклади треба розглядати як ресурс для тих, хто хоче включитися в інклюзію. Варто продумати спеціальні заходи з налагодження взаємодії між загальноосвітніми та спеціалізованими закладами.

Розглянемо можливі на сьогодні варіанти впровадження інклюзії у дитсадках різних типів.

Дитячий садок компенсуючого типу — заклад, який відвідують діти однієї категорії, працюють фахівці, є спеціально організоване предметно-розвивальне середовище.

Для реалізації інклюзивної практики в такому закладі можливі різні форми соціальної інклюзії — створення на базі садка додаткових освітніх послуг, які можуть відвідувати діти вікової норми; залучення родин, у яких є діти з особливими потребами, до соціальних програм міста (відвідування театрів, музеїв, цирку, організація конкурсів, фестивалів, створення дитячо-батьківських клубів тощо).

Дитячий садок комбінованого типу — заклад, у якому виховуються діти різних категорій і діти вікової норми, працюють фахівці, є спеціально організоване предметно-розвивальне середовище.

У дошкільних закладах такого типу можна створювати комбіновані групи — аналог інклюзивних груп, законодавчо визначивши для них штати, фінансування, освітні програми. Всі інші дії з реалізації інклюзії можна чинити за аналогією з дошкільним закладом компенсуючого типу.

Дитячий садок, у якому діють спеціальні служби (*Лекотека, Служба ранньої допомоги, Консалтинговий центр*). У такому закладі фахівці працюють з дітьми різних категорій, створено відповідне предметно-розвивальне середовище.

Інклюзія реалізується через створення варіативних умов для різних дітей: індивідуальні форми роботи з дітьми, дитячо-батьківські групи, консультації батьків, групи для батьків, дитячі групи як короткочасного, так і 10, 12, 14-годинного перебування. У закладі має бути забезпечений медико-психолого-педагогічний супровід дітей та їхніх батьків силами залучених до служб відповідних фахівців.

Масовий дошкільний заклад, у якому є групи розвитку “Особлива дитина”. У спеціальних групах, як передбачено штатним розписом, працюють фахівці з дітьми різних категорій.

Дошкільні заклади з групами розвитку “Особлива дитина” подібні за моделлю до закладів зі службами, оскільки також пропонують різні освітні послуги залежно від освітніх потреб “особливих” дітей. Істотно, що для таких груп передбачені фахівці, здатні забезпечити освітні потреби “особливих”

дітей. Інклюзія передбачає участь дітей у спільних заходах, взаємні відвідування груп дітей, об’єднання дітей на заняттях з додаткової освіти в підгрупах.

Дитсадки, в яких відкривають інклюзивні групи, можуть брати у штат фахівців, які забезпечуватимуть освітні потреби “особливих” дітей. Сама інклюзивна група має реалізовувати різноманітні освітні програми та програми із соціалізації дітей.

Дитячі садки, де є по двоє-трьох дітей з особливими потребами, але які за складом не можуть відкрити інклюзивні групи, можуть скористатися послугами фахівців психолого-педагогічних, медико-соціальних центрів, фахівців спеціалізованих дошкільних закладів, які забезпечать консультування з питань діагностики та складання освітніх планів для дітей з особливими потребами.

СТВОРЮЄМО ІНКЛЮЗИВНИЙ ДИТСАДОК

Інклюзивний дошкільний навчальний заклад — заклад освіти, що забезпечує інклюзивну освіту як систему освітніх послуг, зокрема: адаптує освітні програми, середовище, методи та форми навчання, використовує наявні ресурси, залучає батьків, співпрацює з фахівцями для надання спеціальних послуг, створює позитивний клімат.

Для прийняття рішення про розгортання інклюзивної практики в освітньому закладі слід вивчити наявні для цього умови.

Умови створення інклюзивного дошкільного закладу

- ♦ Наявність родин з дітьми, що мають особливі потреби, згодних прийти в дошкільний заклад.
- ♦ Психологічна готовність керівника і колективу закладу до інклюзії — ознайомлення з основними цінностями, цілями та методиками організації інклюзивної практики та підтримка їх.
- ♦ Наявність відповідних фахівців (дефектологів, психологів, логопедів, тьюторів) або домовленості про психолого-педагогічний супровід дітей з особливими потребами фахівцями з центрів психолого-педагогічного розвитку та корекції, психолого-педагогічної та медико-соціальної допомоги.
- ♦ Наявність спеціальних умов для навчання і виховання дітей з обмеженими можливостями здоров’я, в тому числі безбар’єрного середовища.
- ♦ Можливість підвищення кваліфікації педагогів.

Після прийняття рішення розгортається **інноваційна педагогічна діяльність**, яка передбачає обов’язкові процедури: усвідомлення цінностей, постановку цілей, добір та створення засобів і методів, оцінку результатів та корекцію діяльності.

Головна мета дошкільного закладу, що впроваджує інклюзивну освіту, — забезпечити умови для спільного виховання і навчання дітей з різними психологічними особливостями розвитку.

Завдання інклюзивного дошкільного закладу

- ♦ Створення комфортного простору для всіх.
- ♦ Створення середовища, що сприяє гармонійному розвитку особистості.

- ♦ Формування толерантного співтовариства дітей, батьків, персоналу та соціального оточення.
- ♦ Створення педагогічної системи, центрованої на потреби дитини та її сім'ї.
- ♦ Формування міждисциплінарної команди фахівців, які організують освітній процес.

Діяльність проходить у кілька етапів відповідно до поставлених завдань.

Перші кроки впровадження інклюзивної практики

- ♦ Керівник дитсадка приймає рішення про організацію інклюзивної практики в закладі.
- ♦ Разом з представником від управління освіти керівник аналізує кваліфікацію фахівців, комплектацію предметно-розвивального середовища, освітніх програм і технологій, за якими працює заклад, на відповідність їх умовам реалізації інклюзивних цілей.
- ♦ Керівник обговорює з педколективом основні цілі, цінності та принципи інклюзії, перспективний та поточний плани дій колективу, визначає робочу групу та координатора з організації інклюзивної практики в ДНЗ.
- ♦ Координатор або представники робочої групи проводять зустрічі з комісією з комплектування для визначення дітей з особливими освітніми потребами, які приходять до дитсадка, і для отримання рекомендацій від психолого-медико-педагогічної комісії.
- ♦ За наявності в закладі консалтингового центру проводиться первинний прийом дітей з особливими потребами для діагностики та розробки рекомендацій.
- ♦ Робоча група (це можуть бути фахівці Консалтингового центру разом з педагогами) на основі рекомендацій, отриманих від психолого-медико-педагогічної комісії, і за результатами діагностики, проведеної фахівцями садка, затверджують освітній маршрут для дітей з особливими потребами в дошкільному закладі (Лекотека, Служба ранньої допомоги, група розвитку "Особлива дитина", інклюзивна група, додаткові заняття з фахівцями), розробляють індивідуальний освітній план.
- ♦ Керівник вибирає команду фахівців для обслуговування інклюзивної групи.
- ♦ Педагоги розробляють заходи з адаптації дітей групи до приходу дітей з особливими потребами.
- ♦ Керівник, педагоги та фахівці проводять зустрічі з батьками вихованців з особливими потребами та з дітьми вікової норми для роз'яснення та узгодження нових умов.
- ♦ Керівник підписує договір з батьками вихованців.
- ♦ Робоча група визначає параметри діагностики дітей в адаптаційний період.
- ♦ Педагоги складають розклад та розпорядок дня.

Якщо дитсадок прийняв рішення включити в освітній процес дитину з особливими освітніми потребами, то передусім слід **скласти**

освітній проект, у якому враховуватимуться особливості дитини та плануватимуться зміни освітнього середовища.

Якщо в малюка порушено *фізичну сферу*, планується весь маршрут його пересування по закладу, всі режимні моменти та їх забезпечення (відвідування туалету, сидіння за столом, прогулянки, рухові заняття), плануються педагогічні дії з організації навчання та взаємодії дитини з іншими дітьми.

Якщо порушення в дитини пов'язані з *емоційно-вольовою сферою*, продумуються дії вихователя щодо узгодження способів управління групою та залучення новачка до дитячої спільноти.

Якщо в дитини порушення *розумової сфери* — потрібні добре продумані програми з розвитку та корекції, яка відповідає можливостям дитини, і форми узгодження та організації різнорівневих програм на заняттях у групі.

Дуже важливо, щоб вихователі освоїли індивідуальний підхід, який застосовують у своїй професійній діяльності фахівці (психологи, логопеди, дефектологи). Для цього **педагогів слід навчати на курсах професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації**, створити в дошкільному закладі міждисциплінарні команди фахівців.

Подальші кроки в організації інклюзивної практики

- ♦ Розробка концепції організації інклюзивної практики, що включає основні цінності й технології їх реалізації.
- ♦ Розробка освітньої програми з урахуванням державних вимог та особливостей інклюзивного процесу.
- ♦ Створення методичного забезпечення освітнього процесу.
- ♦ Запровадження варіативних форм реалізації інклюзивної освіти.
- ♦ Підвищення професійної кваліфікації педагогів та фахівців.
- ♦ Створення міждисциплінарної команди педагогів та фахівців для розв'язання завдань індивідуальної та групової діагностики й розробки індивідуальних і групових освітніх планів.
- ♦ Створення предметно-розвивального середовища.
- ♦ Розробка нової структури управління інклюзивним закладом.
- ♦ Налагодження партнерських взаємин з усіма учасниками освітнього процесу.
- ♦ Створення мережевої взаємодії з організаціями-партнерами.

Сьогодні вже є певні досягнення щодо впровадження інклюзивної практики, що свідчать про комплексні зміни у демократизації вітчизняної системи освіти загалом та покращенні життя дітей з особливими потребами та їхніх сімей зокрема. ■

Анонс

Організаційна модель інклюзивної практики в дитсадку подаватиметься у наступних випусках "ДВ".